

YAHUDİ

doğan çocuğun ise babası yahudi olsa bile Yahudiliğe geçiş yapması gerekmektedir (Kiddushin, 68^b; *The Code of Maimonides*, Forbidden Intercourse, 15/3-4; Talmud'u ve Rabbânî otoriteyi kabul etmeyen Karai cemaatlerinde Tevrat'a dayandırılan, babaya dayalı yahudi tanımı esas alınmaktadır). Yahudi tanımında yer alan dinî-etnik içeriğin gereği olarak, başka dine geçen bir yahudi de -doğuştan veya mühtedi olsun- teknik anlamda yahudi özelliğini kaybetmemekte, başka dine bağlı (cemaat dışına çıkmış) yahudi kapsamında görülmektedir. Din değiştirmeyen, fakat yahudi kurallarına göre yaşamayan günahkâr bir yahudi ise yahudi için geçerli bütün kurallar kendisine uygulanacak biçimde yahudi kimliğini korumaktadır.

Yahudi tanımı konusu, modern dönemde özellikle İsrail Devleti'nin kurulmasıyla birlikte çeşitli tartışmalara yol açmıştır. Günümüzün çoğu liberal yahudi cemaatlerinde -geleneksel yahudi tanımına zıt olarak- sadece babası yahudi olan bireyler başka bir dini benimsemedikleri sürece cemaate kabul edilmektedir. Öte yandan İsrail Göç Yasası kapsamında başlangıçta (1950) ebeveyninden sadece babası yahudi olanların veya başka dine geçen yahudilerin yahudi sıfatıyla İsrail vatandaşlığına kabulü onaylanmamış, 1970 ve 2005 yıllarında yapılan düzenlemelerle yahudi tanımına giren kişilerin eşleri, çocukları ve torunları ile bunların eşleri ve İsrail dışında gerçekleşmesi şartıyla Ortodoks olmayan cemaatlere kabul edilmiş mühtediler de göç yasası kapsamına alınmıştır. Bugün farklı yahudi cemaat ve gruplarına göre değişen dinî, etnik, kültürel ve seküler yahudi tanımları bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Câmi'u'l-beşân* (Şâkir), II, 143; *The Code of Maimonides (Mishneh Torah): The Book of Holiness* (trc. L. I. Rabinowitz – P. Grossman), New Haven 1965, s. 97-98; F. Josephus, *The Complete Works* (trc. W. Whiston), Nashville 1998, s. 42-43, 356, 938-942 ("Antiquities of the Jews", 1/146, 11/173; "Against Apion", 1/22); *The Works of Philo: Complete and Unabridged* (trc. C. D. Yonge), Peabody / Massachusetts 1993, s. 202 ("Concerning Noah's Work as a Planter", 134-135; "On the Virtues", 212; "On the Life of Moses", 1/1, 34; 11/17, 216); M. Jastrow, *A Dictionary of the Targumim, the Talmud Babli and Yerushalmi and the Midrashic Literature*, London-New York 1903, I, 566; Elmallı, *Hak Dini*, I, 374; A. Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Qur'ân*, Baroda 1938, s. 293-294; G. Harvey, *The True Israel: Uses of the Names Jew, Hebrew and Israel in Ancient Jewish and Early Christian Literature*, New York 1996, s. 13, 54; L. Koehler – W. Baumgartner, *The Hebrew and Aramaic Le-*

xicon of the Old Testament (trc. M. E. J. Richardson), Leiden 1995, II, 394; L. Jacobs, *The Jewish Religion: A Companion*, Oxford 2003, s. 284-285; S. Hopkins, "On the Words for 'Jew(ish)' in Arabic", *JOS*, XVII (1997), s. 11-27; M. Sâlih Tefîk, "Aşlı kelimesi 'yehûd' fi'l-'İbrîyye ve'l-'Arabîyye", *Mecelletü Külliyyeti dâri'l-'ulûm*, sy. 33, Kahire 1425/2004, s. 319-347; J. Jacobs, "Jew (The Word)", *JE*, VII, 174-175; Y. M. Grintz – R. Posner, "Jew", *Encyclopaedia Judaica*, Detroit 2007, XI, 253-255; A. Rothkoff, "Judah", a.e., XI, 475-478.

SALİME LEYLA GÜRKAN

YAHUDİ HİRİSTİYANLIĞI

Yahudi kökenli olup
yahudi dinine mensupken
Hz. İsa'ya inananların
temsili ettiği inanç sistemi.

Yahudi-hıristiyan ifadesi, yahudi kimliklerini muhafaza edip yahudi dininin kurallarını uygulamanın yanında Hz. İsa'yı peygamber, öğretmen veya mesih olarak kabul eden, gerek yahudi toplumu gerekse hıristiyan cemaati içinde ayrı bir grup teşkil eden yahudi kökenli hıristiyanlara verilen addır. Yahudi iken Hıristiyanlığı benimseyenlere yahudi-hıristiyanlar (judeo-chretiens, jewish christians), yahudilerin dışındaki milletlere (gentile) mensupken hıristiyan olanlara da putperest kökenli hıristiyanlar (pagano-chretiens, pagano-christians) denilir. Yahudi-hıristiyanlar İsa'yı mesih kabul etmekle yahudilerden, yahudi şeriatını uygulamakla da hıristiyanlardan ayrılırlar. Ahd-i Cedid'de yer almayan yahudi-hıristiyan tabiri öncelikle, ister Helenistik kültüre mensup diaspora yahudileri ister Kudüs ve Filistin yahudileri olsun yahudi kökenli bütün hıristiyanları, daha dar anlamda ise Kudüs ve Filistin cemaatine mensup hıristiyanları ifade eder. Bu takdirde söz konusu ifade özel bir anlam kazanır ve diasporadakilerden daha çok şeriata bağlı ve İsrail'in ayrıcalıkları hususunda daha titiz davranan hıristiyanlar için kullanılır (DBS, IV, 1298).

Kudüs yahudi-hıristiyan cemaati, başlangıçtan itibaren İbrânîler ve Helenistler olmak üzere iki farklı unsurdan meydana gelmekteydi. Kudüs veya Filistin kökenli yahudilerden gelen İbrânîler Ârâmîce konuşuyorlardı ve sıkı sıkıya yahudi şeriatına bağlıydılar. Saint Paul, Helenleşmiş bir şehir olan Tarsus'tan olmasına rağmen Hıristiyanlığı kabul etmeden önce şeriatla ilgili tavrı sebebiyle İbrânîler arasında saygı görüyordu. Helenistler ise diaspora yahudileriydi ve onlar Grek dili ve eğitimine bağlı yahudi-hıristiyanlardı. Helenistler id-

dia edildiği gibi şeriatı terketme taraftarı değildi, fakat şeriatı daha insanî, daha ahlâkî ve evrensel şekilde yorumluyorlardı. Helenistler'de İbrânîler'deki kadar yabancı düşmanlığı görülmezdi. İbrânîler'le, Yunanca konuşan yahudiler arasında ortaya çıkan ve Ahd-i Cedid'de, "İsa'nın öğrencilerinin sayıca çoğaldığı o günlerde Grekçe konuşan yahudiler, günlük yardım dağıtımında kendi dularına gereken ilginin gösterilmediğini ileri sürerek İbrânîce konuşan yahudilerden yakınmaya başladılar" (Resullerin İşleri, 6/1) şeklinde ifade edilen anlaşmazlık sadece dil ve eğitim farkından kaynaklanmıyordu. Zira Helenistik Yahudilik, İbrânîler'ce daha aşağı görülüyordu. Yunanca konuşan yahudiler Filistin rabbilerinin asla kabul etmeyecekleri şeylere izin veriyorlardı. Bunlar, uzun süre putperestler arasında yaşadıkları ve yabancıların lânetli dilini (Mişna, Sotah, 9/14) konuştukları için ikinci sınıf ve bir tür heretik kabul ediliyorlardı. Tevrat'a aşırı bağlı İbrânîler'e göre Grekçe'ye karşı beslenen kin, dinin olduğu kadar vatan severliğin de bir parçasıydı (a.g.e., IV, 1302). Ferisiler yahudi ülkesine, mâbedine ve Mûsâ'ya bağlı İbrânî hıristiyanlara karşı olumlu, mâbed ve şeriat konusunda lâkayt olan Helenist hıristiyanlara karşı ise olumsuz davranıyorlardı (Ries, s. 15).

İster İbrânî ister Helenist olsun bütün yahudi-hıristiyanlar Hz. İsa'yı kabul etmekle beraber yahudi şeriatına bağlıydılar. Ancak bunlar, kendi aralarında putperest kökenli hıristiyanları Mûsâ şeriatından sorumlu tutma hususunda yahudi-hıristiyanlar ve yahudileştirenler (judaisants) olmak üzere ikiye ayrılmışlardı. Yahudileşmek (judaiser) "bizzat yahudi olmadığı halde yahudi âdet ve alışkanlıklarını taklit etmek" anlamındadır. Kelime bu anlamıyla Ahd-i Atik'in Ester bölümünde (8/17), "Ülkedeki halklardan çok sayıda kişi yahudi oldu" şeklinde geçmekte, Pavlus da kelimeyi aynı anlamda kullanmakta ve, "Yahudi olduğun halde yahudi gibi değil öteki uluslardan biri gibi yaşıyorsun, nasıl olur da ulusları yahudi gibi yaşamaya zorlarsın" diyerek Petrus'u kınamaktadır (Galatyalılar'a Mektup, 2/14). Yahudileştirenler, yahudilerin dışında başka milletlere mensup iken hıristiyan olanlara Mûsâ şeriatını zorunlu tutanlardır (Resullerin İşleri, 15/1). Bunlar da yahudi kökenli hıristiyanlardı, fakat diğer yahudi-hıristiyanlar gibi sadece kendileri şeriata sıkı sıkıya bağlı kalmakla yetinmiyorlar, putperest iken Hıristiyanlığa girenleri de Mûsâ şeriatına uymakla yükümlü tutuyorlardı (DB, III/2, s. 1778).

İsâ yahudi kökenliydi ve Mûsâ'nın getirdiği şeriatı tamamlamak için geldiğini söylüyor (Matta, 5/17), kendisi de Mûsâ şeriatına göre yaşıyordu. Her yahudi çocuğu gibi sekiz günlükken sünnet edilmiş, annesinin temizlenme günleri tamamlanınca mâbede götürülmüş, on iki yaşına gelince yahudi dini geleneklerine uygun şekilde yine mâbede gitmiş (Luka, 2/21-24, 42), ibadetini sinagoglarda yapmış (Luka, 4/16-17), bazı hususlarda (cumartesi yasakları ve boşanma gibi) Mûsâ şeriatını değiştirmiştir. Diğer taraftan bir olan Allah'a inanılması ve sadece O'na kulluk edilmesi gerektiğini vurgulamış, kendini asla Tanrı veya Tanrı'nın oğlu diye takdim etmemiştir. Hz. İsâ'nın mesajı onun havâriyelerine tâlimatı doğrultusunda öncelikle yahudiler arasında yayılmıştır. Çünkü o hem İsrâil'in kaybolmuş koyununu bulmaya gönderildiğini belirtmiş (Matta, 15/24) hem de havâriyelerinden sadece yahudilere giderek bu yeni mesajı onlara duyurmalarını istemişti (Matta, 10/5). Dolayısıyla ilk hıristiyanlar (Hz. İsâ'yı beklenen mesih kabul edip ona uyanlar) yahudilerdi. On ikiler etrafında toplanan bu hıristiyanlar Yahudiliğin içinde ayrı bir tarikat gibiydi. Onlar mâbede devam ediyor, bayramları kutluyor, cumartesi ve oruç günlerine riayet ediyor, dinî hükümlere uyuyor ve çocuklarını sünnet ettiriyorlardı (Resullerin İşleri, 2/1, 46; 3/1; 5/42; 10/9; 18/14; 18/13; 20/6, 16; 21/20-21). Yahudilerden farkları Hz. İsâ'yı mesih olarak kabul etmeleriydi (Resullerin İşleri, 2/42; 4/2; 5/42). Yahudi-hıristiyanlar Hz. İsâ'nın mesihliğini kabul ediyor, onun yorumladığı şekliyle Mûsâ şeriatına sıkı sıkıya uymanın gerekliliğine inanıyordu. Onlar İsâ mesih adıyla vaftiz ediliyor, günahlarının bağışlanması için tövbe ediyor (Resullerin İşleri, 2/38), İsâ'yı mesih olarak kabul ettikleri için sinagogdan kovulmuşlarsa (Yuhanna, 9/22; 12/42) şeriatı dinlemek için sinagoga devam ediyor, evlerde toplanarak dua ediyorlardı; fakat yahudi otoriteleri, kâhinler ve Sadûkiler onlara karşı çıkıyorlardı (Resullerin İşleri, 2/42; 4/1-3).

Hz. İsâ'dan sonra onun mesajı sadece yahudilerle sınırlı kalmamış, yahudi olmayanlar arasında da süratle yayılmıştır. Şeriat karşısında Kudüs İbrânîleri'ne göre daha az formalist olan Helenist yahudiler hıristiyan imanını diaspora yahudileri ve Grekler arasında yaymıştır. Antakya'da yahudiler hayli kalabalıktı ve Grekler arasından çok sayıda hıristiyan olan vardı. İlk zamanlardan itibaren Antakya'da Hıristiyanlığı

kabul eden putperestler mevcuttu ki bunlarla yahudi-hıristiyanların irtibat kurması mümkün değildi. Fakat Antakya'daki Helenist menşeli ve eğitilmiş, hoşgörülü yahudiler herhangi bir endişe taşımadan onlarla görüşüyorlardı. Antakya, kısa bir süre sonra yahudi menşeli olmayan hıristiyanların ilk kilisesi ve hıristiyan yayılmacılığının en önemli merkezi haline gelmiştir. Antakya'daki Grekler'in Hıristiyanlığı kabul etmesi yeni bazı problemler ortaya çıkarmıştı. Çünkü putperest iken bu yeni dine girenlerin şeriatı uyup uymayacakları hususu cevaplandırılması gereken en önemli soruydu.

Hz. İsâ'yı en çok eleştiren Ferîsî mezhebine mensup, mutaassıp bir yahudi olduğunu söyleyen ve ilk dönemlerde İsâ'ya inananlara zulmeden, İstefanos'un taşlanarak öldürülmesine onay veren, ancak daha sonra İsâ'dan tebliğini yayma emri aldığı iddia eden Pavlus, "İsâ Allah'ın oğludur" diye vaaz etmeye başlamış (Resullerin İşleri, 9/20), yahudi olmayanlar arasında bu yeni tebliği kendi yorumu doğrultusunda yayarken bunların Hıristiyanlığı kabul ederken yahudi şeriatından muaf tutulmalarını, zira artık kurtuluşun şeriatla olmadığını ileri sürmüştü; böylece daha önce şeriat adına insanlara zulmeden Pavlus şeriatı karşı çıkmıştır. Antakya'da misyonerlik yapan Pavlus ve Barnabas, "Siz Mûsâ'nın töresi uyarınca sünnet olmadıkça kurtulamazsınız" diyenlerle tartışmış ve hıristiyan olan putperestler için şeriatın şart olmadığını söylemişlerdi (Resullerin İşleri, 11/22-26; 15/1-2). Fakat Kudüs'teki cemaat içinde bu uygulamayı onaylamayan çok sayıda hıristiyan vardı. Onlara göre Pavlus ve Barnabas'ın davranışları, karşı çıkılması gereken yanlış uygulamaları ve milletlere (yahudi olmayanlara) şeriatı ve sünnet olmayı şart koşmak gerekirdi. Kurtuluş ancak bu şekilde mümkündü. Şeriat karşıtı Pavlus'un en azlı düşmanları olan şeriat taraftarı yahudileştirenler bu görüşteydi. Bu yahudi-hıristiyanlar Ahd-i Cedid'de şeriatı karşı tavır alması sebebiyle Pavlus'u, "Ey kardeş! Yahudiler arasında iman eden nice bin adam var, görüyorsun, hepsi şeriat için gayret etmektedir. Ve senin için haber almışlar ki, milletler arasında olan bütün yahudilere öğullarını sünnet etmeyip âdetlere uymasınlar diye Mûsâ'dan dönmelerini öğretilmişsun" sözleriyle eleştirmektedirler (Resullerin İşleri, 21/20-21).

Bunun üzerine Kudüs'e gidilip havâriyeler ve yaşlılarla görüşülmesi kararlaştırıl-

mış, Pavlus'la Barnabas Kudüs'e gitmiş, Kudüs'te 49 (48 veya 52) yılında toplanan Havâriiler Konsili konuyu görüşmüştür. Pavlus'un ifadesine göre (Galatyalılar'a Mektup, 2/4) Petrus da başlangıçta bu görüşteydi, fakat Havâriiler Konsili'nde fikir değiştirip, "İmdi, ne babalarımızın ne de bizim taşıyabileceğimiz bir boyunduruğu şâkirdlerin boynuna koyarak niçin Allah'ı deniyorsunuz?" diyerek onların şeriatla yükümlü tutulmaması gerektiğini belirtmiştir (Resullerin İşleri, 15/10). Diğer taraftan Hz. İsâ'nın kardeşi ve yahudi-hıristiyan cemaatin lideri Ya'küb da, "Benim görüşüm milletlerden Allah'a dönenleri sıkmamak, ancak putların murdarlığından, zinadan, boğulmuş hayvandan ve kandan çekinsinler diye onlara yazmaktır" sözleriyle görüşünü ifade etmiştir (Resullerin İşleri, 15/19-20). Havâriiler Konsili'nde Pavlus ve taraftarlarına tâviz vermek zorunda kalmıştır. Cemaatin başkanı Ya'küb da Pavlus'un fikrini benimsememekle birlikte cemaatin tehlikeye düşmemesi için uzlaştırıcı bir yol takip etmiştir. Sonuçta Kudüs'te toplanan bu ilk konsilin kararıyla (Resullerin İşleri, 15/7-10, 13, 19-20, 28-29) putperest iken hıristiyan olanlar yukarıda belirtilen dört esas dışında şeriat kurallarından muaf tutulmuş, fakat yahudi-hıristiyanlardan yahudileştirenler, "Onları sünnet etmek ve Mûsâ'nın şeriatını tutmalarını tembih etmek gerekir" diyerek bu kararı kabul etmemiştir (Resullerin İşleri, 15/5).

Yahudi-hıristiyanların hıristiyan olan putperestlerle ilişkilerinde ve özellikle cemaat yemeklerinde şeriat kurallarını uygulayıp uygulamayacakları hususu da bir problem teşkil etmekteydi. Bu konu çözümlenmemiştir ve Kudüs yahudi hıristiyanları şeriat uygulamasından muaf olmayı asla düşünmüyorlardı. Birinci mesele yahudileştirenler kriziyle neticelenmiş, ikincisi de en önemlileri Antakya (Galatyalılar'a Mektup, 2/11 vd.) ve Kudüs'te (Resullerin İşleri, 21/20-24) vuku bulan çeşitli olaylara yol açmıştır. İsâ Mesih bu iki mesele için bir fikir beyan etmemiştir. Gerçi o, putperestlerin de bu yeni imana ortak olabileceklerini bildirmiş, havâriyelerine bütün insanlara müjdeyi duyurma görevi vermişti (Matta, 28/19-20), ancak bunun nasıl olacağını belirtmemiştir. Bizzat kendisi şeriatı göre yaşamış ve şeriatın sürekliliğini vurgulamıştır (Matta, 5/17-18; Luka, 16/17). Diğer taraftan Ferîsîler'in aşırı şekilliliğini reddetmiş, şeriatı yeni bir anlam ve ruh vermiş (Matta, 12/1-8; 23/4; Markos, 2/27-28; 3/1; Luka, 11/46), vergi mül-

YAHUDİ HİRİSTİYANLIĞI

tezimleriyle ve günahkârlarla yemek yemiştir (Matta, 9/9-13). Bu durumda problemin çözümü için İsa'nın tâlimatına başvurulamayacaktı (DBS, IV, 1305). Böylece Kudüs kilisesi ve havâriiler toplantısı, putperest menşelilerin şeriata tâbi olmaksızın kurtulabilecekleri yönündeki Pavlus görüşünü tasdik etmiş, fakat yahudi-hıristiyanlar için şeriatın zorunluluğu konusu tartışılmamıştır. Ancak bunlar konsilden önce olduğu gibi konsilden sonra da şeriatı uygulamayı kendileri için gerekli görmüştür, zira onlara göre bu Tanrı'nın iradesiydi ve İsrâil'in ayrıcalıklarındandı. Filistin yahudi-hıristiyanları şeriatı titizlikle uygulamaya devam ediyorlardı. Ya'küb, Kudüs cemaatinin yegâne yöneticisiydi (Resullerin İşleri, 12/17; 15/13; 21/18; Galatyalılar'a Mektup, 1/19; 2/7, 13). Pavlus, İsa'nın öğretilerine döndükten sonra ilk defa Kudüs'e gittiğinde Petrus'tan daha yüksek konumdaki Ya'küb'u ziyaret etmek istemiştir (Galatyalılar'a Mektup, 1/19). Resullerin İşleri (15/17) Ya'küb'u kardeşlerin en önemlisi olarak takdim etmektedir. Şeriata bağlılığı ve dindarlığı herkes tarafından, hatta hıristiyan olmamış yahudilerce de sevilmesini sağlamıştır. Havâriiler Konsili'nde putperest kökenlilerin şeriatın muaf tutulması yönünde görüş bildiren Ya'küb gerçekte yahudi-hıristiyanların görüşünü temsil ediyordu (NDB, s. 361). Saint Jerome'un nakline göre cemaatini otuz yıl yöneten Ya'küb 62 yılında öldürülmüştür (DB, III/2, s. 1086).

Kudüs ve Filistin yahudi-hıristiyanları, Kudüs'ün 70 yılında yıkılışından kısa bir müddet önce atalarının dini olan Yahudiliği yahut İsa'ya imanı seçmek ve mesîhe inanıyorlarsa o takdirde sinagogu ve tapınağı terketmek zorunda bırakılmışlardır. Yahudi-hıristiyanların yahudi dinî merasimlerine katılmaktan menedilmeleri, Patriyark II. Gamiel'in tâlimatıyla R. Şemuel ha-Qatan tarafından mevcut Amidah duasına lânet paragrafının eklenmesiyle olmuştur (The Oxford Dictionary of Jewish Religion, s. 370). Yahudiler onları ihanetçiler olarak görüyorlardı, hatta savaştan sonra havradaki ibadetlerden de uzaklaştırılmışlardı. Yahudiler onları milletlerine ihanetle suçlarken Romalılar da onları yahudilerden ayırmıyor ve yedek isyancılar gibi kabul ediyordu. 70 yılında Kudüs'ün yıkılışı yahudiler için olduğu kadar yahudi-hıristiyanlar için de bir felâket olmuştur; ancak yahudi-hıristiyanlar Kudüs'ün yıkılışından kısa bir süre önce Ürdün'deki Pella'ya kaçmışlardı. Trajan döneminde (m.ö. 98-117) dağılan yahudi-hıristiyanlar tekrar

Yahuda'ya dönmüş, ancak Kudüs'te fazla gelişememişlerdir. Adrien döneminde (130) Kudüs tamamen Helenleşmiş ve putperest kökenli hıristiyanlar çoğunluğu oluşturmuştur.

Yahudi-hıristiyanlar inanç farklılıkları açısından Ebiyonlar (Ebionites) ve Nazarenler (Nazarenes) diye iki gruba ayrılmıştır. Ebiyon kelimesi muhtemelen İbrânicede "fakir" anlamındaki "evyon"dan (ebyon) gelmektedir. Baskı altında tutuldukları ve alçak gönüllü oldukları yahut Pavlus'un yorumunun yaygınlık kazanmasıyla Yahudi-Hıristiyanlık marjinalleştiği ve özellikle kristoloji konusunda ortodoks gelişmeyi ta kipte güçlüklerle karşılaştıkları, gittikçe artan fakirlikleri sebebiyle hasımlarınca Ebiyonlar (fakirler) diye adlandırılmıştır (Dictionnaire des religions, I, 1057). Bu adlandırma, "Ne mutlu ruhta fakir olanlara!" ifadesiyle de (Matta, 5/3) bağlantılı kılınmaktadır (New Catholic Encyclopedia, V, 29). Bunlar resmî Yahudiliğe karşı çıkıyor, İsa'nın ulûhiyyetini, Tanrı'nın oğlu oluşunu reddediyor, fakat onun Mûsâ tarafından müjdelenen (Tesniye, 18/15) mesîh olduğunu kabul ediyorlardı. Ebiyonlar, Pavlus'un görüşlerini reddediyor ve onun Şam yolundaki vizyonunu şeytanî bir halüsinasyon olarak görüyorlardı. Onlar, Pavlus'un şeriatın vaftiz suyu ile ilga edildiği şeklindeki görüşüyle Kudüs cemaati reisi Ya'küb'un şeriatın uygulanması yönündeki görüşüne karşı çıkışını da reddediyorlardı. Kilise tarafından heretik sayılan Ebiyonlar'ın Matta'ya aidiyetini iddia ettikleri bir İnciller'i de vardı (DB, III/1, s. 553; Cothenet, I, 97; The Oxford Dictionary of Jewish Religion, s. 213; New Catholic Encyclopedia, V, 29). Ebiyonlar, Mûsâ şeriatını uygulamaya devam ediyor ve Pavlus'u mürted kabul ediyorlardı. Teslîse de karşı çıkan Ebiyonlar şeriatın geçerliliğini savunuyor ve uyguluyor, sünnet olup cumartesi yasaklarına uyuyorlardı. İsa'yı her şeyden önce bir reformcu olarak görüyor, Gentile'yi sadece hıristiyan yapmak değil aynı zamanda yahudi şeriatıyla da yükümlü kılmak istiyor ve kurtuluş için şeriatı gerekli sayıyorlardı (The Oxford Dictionary of Jewish Religion, s. 370).

Nazarenler ise yahudilerden mesîhe inanmakla, hıristiyanlardan da Mûsâ şeriatına bağlılıkla ayrıyorlardı (DB, III/2, s. 1783). Onlar sadece Matta İncili'ni kabul ederler ve İsa'nın ilâhlığını onaylar, onun bâkire Meryem'den doğduğuna inanırlar (ERE, V, 141). Nazarenler, Gentile'den hıristiyan olanları zorunlu tutmaksızın şeri-

ata bağlı kalanlardır. Bazı yorumlara göre Nazarenler'le Ebiyonlar iki ayrı hareket değil aynı hareketin iki ayrı ismidir (Gündüz, s. 98). Yahudi Hıristiyanlığı içindeki diğer bir hareket de "elchasaisme"dir. Bunlar, günahtan arınmanın durmadan yenilenen vaftiz merasimiyle mümkün olduğuna ve şeriatın helâl gördüğü besinlerin su ile temizlendiğine inanmaktadır. Tevhid akidesine, sünnet uygulamasına, ruhban sınıfına, cumartesi ve oruç ibadetine bağlıdırlar. Onlara göre İsa, İbrâhimî gelenekteki son peygamberdir. 100 yılında ortaya çıkan bu hareket II. yüzyılda çok gelişmiştir (DBS, IV, 1314; Ries, s. 20). Pavlus teolojisi üzerine kurulan kiliselerce zındıklıkla itham edilen yahudi-hıristiyanlar da kendilerini suçlayanları zındıklıkla itham etmişlerdir.

Ya'küb'un ölümü yahudi-hıristiyanların dağılışının ve göçlerinin başlangıcı kabul edilir. Ebiyonlar henüz savaş çıkmadan 66-67 yıllarında Kudüs'ü terk edip Doğu Ürdün'e göç etmişti. Yahudi-hıristiyanlarca İsa'dan sonra cemaat başkanı Katolik kilisesince iddia edildiği gibi Petrus değil İsa'nın kardeşi Ya'küb'dur. Çünkü Petrus, Ya'küb'a vaazları ve faaliyetleri hakkında yıllık rapor verirdi. Bu durum Ya'küb'un Petrus'un âmiri olduğunu gösterir. Yahudi meclisini takliden kurulan idarî teşkilâtlarına göre bu grubun Ya'küb'un başkanlığında yetmiş-yetmiş iki kişilik bir meclisleri vardı ve cemaat işleri burada görüşülürdü. I. Havâriiler Konsili'nde de başkanlığı Ya'küb yapmıştı. İlk cemaatte İsa'nın halefi Petrus veya Pavlus değil İsa'nın kardeşi Ya'küb'du. Yahudi-hıristiyanlar, Pavlus'un kendini putperestlerin havârisi ilân etmesini de Şam yolundaki vizyonunu da kabul etmezler. Yahudi-hıristiyanlarca İsa, Mûsâ tarafından müjdelenen onun gibi bir peygamberdir. Her ikisi de mucizeler göstermiştir; ancak İsa bir peygamber olmaktan öte mesîhtir. İsa, Mûsâ şeriatının islahatçısı olarak gelmiştir. Kurban kültürünü kaldırmıştır. O, şeriatın savunucusudur ve şeriatı ruhuna uygun biçimde uygulamak, kutsal kitaptaki değişiklikleri, vahiy olmayan unsurları temizlemek istemiştir. İsa vahye muhatap bir insandır, peygamberdir, ancak ona Tanrı'nın oğlu gibi ulûhiyyet isnat etmek şirktir. Komünyon âyni bir hâtıradan ibarettir. Yahudi-hıristiyanlar Hz. İsa'yı peygamber ve mesîh kabul etmek, onun gibi sünnet olmak, şeriata göre yaşamak suretiyle onun gerçek mesajını temsil etmişlerdir ve Hz. İsa ile ilgili kabulleri İslâmî inançlarla aynıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

F. Vigouroux, "Hebreux (Evangile des)", *DB*, III/1, s. 552-553; F. Prat, "Judaïsants", a.e., III/2, s. 1086, 1778-1783; "Nazareen", a.e., IV/2, s. 1521; J. B. Colon, "Judeo-Chrétiens", *DBS*, IV, 1298-1315; H. L. Ellison, "Ebionites", *The New International Dictionary of the Christian Church* (ed. J. D. Douglas), Michigan 1974, s. 326; *NDB*, s. 361; K. Hruby, "Judeo-Christianisme", *Dictionnaire des religions*, Paris 1984, I, 1054-1055, 1057; J. Ries, *Les chrétiens parmi les religions*, Paris 1987, s. 15, 20; E. Cothenet, "Apocryphes du Nouveau Testament", *Dictionnaire des religions*, Paris 1993, I, 97-100; *The Oxford Dictionary of Jewish Religion* (ed. R. J. Z. Werblowsky – G. Wigoder), New York 1997, s. 213, 370; Şinasi Gündüz, *Mitoloji ile İnanç Arasında*, Samsun 1998, s. 98; H.-J. Schoeps, *Yahudi Hıristiyanlığı* (trc. Ekrem Sarıçoğlu), İstanbul 2010; F. V. Wilson, "Judaizing", *IDB*, II, 1005-1006; J. E. Menard, "Judeo-Christianisme", *Catholicisme*, VI, 1153-1157; P. X. Murphy, "Ebionites", *New Catholic Encyclopedia*, Washington 1967, V, 29; J. J. Castelot, "Judaizers", a.e., VIII, 13-14; J. Y. Guggenheim, "Jewish Christian Sects", *EJd.*, X, 38-40; J. Daniélou, "Judeo-Christianisme", *EUn.*, IX, 552; W. Beveridge, "Ebionism", *ERE*, V, 139-145; D. M. Kay, "Judaizing", a.e., VII, 609-612; H. Merkel – A. Baumann, "Jewish Christians", *The Encyclopedia of Christianity*, Leiden 2003, III, 33-35.

ÖMER FARUK HARMAN

YAHUDİLİK

Hz. Mûsâ'nın peygamberi olduğu ilâhî din.

- I. GİRİŞ
- II. TARİH
- III. KUTSAL METİNLER
ve DİNİ LİTERATÜR
- IV. İNANÇ ESASLARI
- V. MÂBED ve İBADET
- VI. MEZHEPLER ve DİNİ GRUPLAR
- VII. YAHUDİLİK ve DİĞER DİNLER
- VIII. İSLÂM KAYNAKLARINDA
YAHUDİLİK
- IX. LİTERATÜR

I. GİRİŞ

İbrâhîmî geleneğe bağlı monoteist din ailesi içinde yer alır ve bu ailenin en eski halkasını teşkil eder. Yahudilik, yayılımı ve etkisi açısından bir dünya dini özelliğine sahip olsa da iç dinamizmi açısından hem millî hem evrensel unsurlar taşımakta, inanç sistemi mânâsında bir din olmanın ötesinde bir hayat tarzını ve dinî-etnik kimliği ifade etmektedir. Aynı dinî geleneğe (Sâmî-İbrâhîmî geleneği) mensubiyetleri sebebiyle Hıristiyanlık ve İslâm'la ortak kutsal coğrafyaya ve karşılıklı etkileşimlerin görüldüğü ortak tarihî tecrübeye sahip olan Yahudilik pek çok teolojik, etik ve pratik kural noktasında bu dinlerle benzerlik göstermektedir. Ortak kutsal kitap

literatürü (Ahd-i Atîk), seçilmişlik ve kuruluş kavramları bakımından Hıristiyanlığa, tek Tanrı inancı, dinî hukuk ve pratiğe yönelik vurgu ile vahiy inancı bakımından İslâm'a yakın durmaktadır.

Yahudiliğin etnik kökenleri ilk İbrânî atası kabul edilen Hz. İbrâhîm'e ve ondan sonra gelen iki İbrânî atasına, Hz. İshak ile Ya'küb'a dayandırılmaktadır. Dinî açıdan başlangıç noktası, Ya'küb'un ya da Tanrı tarafından verilen isimle İsrâîl'in on iki oğlundan neşet eden İsrâîloğulları'nın Mûsâ peygamber tarafından Mısır'daki kölelik evinden kurtarılıp Sînâ yarımadasına götürülmeleri ve burada atalarının Tanrı'sıyla ahidleşerek O'ndan Tevrat'ı almaları kabul edilmektedir. Ancak Ahd-i Atîk döneminde (m.ö. XIII-V. yüzyıllar) yaşamış olan İsrâîloğulları'nın dinî uygulamalarını, ikinci mâbed devrinden (m.ö. V – m.s. I. yüzyıllar) itibaren şekillenmeye başlayan sistemli bir din olarak Yahudilik'ten ayırmak için bu ilk aşamayı ifade etmek üzere "eski İsrâîl dini" tabiri kullanılmaktadır. Eski İsrâîl dini, sistemli ve resmî bir dinden ziyade İsrâîloğulları arasında uygulanan farklı inanç ve ibadet biçimlerini, özellikle de ikinci mâbed döneminde resmî inanç haline gelen Yahve tapınmasını belirtmektedir. Buna göre Yahudilik, İsrâîloğulları'nın kutsal topraklara yerleşmesinin ardından uzun bir süreç sonunda krallık, ikinci mâbed ve Talmud dönemlerinde siyasi-hukukî, eskatolojik ve teolojik-mistik boyut kazanmış, ancak Rabbânî gelenek ve Ortaçağ yahudi düşüncesi kanalıyla bugün anlaşılan mânâda dinî sistem halinde teşekkül etmiş, bilhassa modern dönemde kazandığı farklı açılımlar ve kırılmalar yoluyla gelişimini sürdürmüştür. Bu anlamda Yahudilik, monolitik (tek ve değişmez bir yapıya sahip) bir sistem olmaksızın ziyade, yahudilerin çeşitli dönemlerde farklı kültürlerle (Bâbil, Pers, Grek, Roma, Hıristiyan Bizans, Sâsânî, Müslüman Arap, Osmanlı ve Avrupa) yaşadıkları tecrübe ve karşılıklı etkileşimler neticesinde biçimlenen dinamik bir sistemi ifade etmektedir.

Yahudilik kelimesinin tam karşılığını yahudi kutsal literatüründe bulmak güçtür. Tevrat'ta, İsrâîloğulları'nın tâbi oldukları dini ya da örfü ifade edecek şekilde yahudi kutsal kitabının da ismi olan **tora** ile (öğreti, yasa) **mişpat** ve **huka** (yasa, kural, düzenleme) kelimeleri kullanılmıştır (Çıkkış, 12/49; Levililer, 24/22; Sayılar, 15/15-16). Ayrıca Ahd-i Atîk'in (Tanah) geç dönemde ait kitaplarında "yasa" ve "hüküm" anlamlarındaki Pers kökenli **dat** (Ezra, 7/12, 14; Daniel, 2/15; Ester, 1/13) ve **din** (Es-

ter, 1/13) kelimeleri yer almıştır. Yahudilik isminin Grekçe'deki karşılığı olan **ioudaïsmos** ise ilk defa Grekçe konuşan yahudiler tarafından milâdî dönemde (m.ö. II – m.s. I. yüzyıllar) kullanılmıştır (II. Makkabiler, 2/21; 8/1; 14/38; Galatyalılar'a Mektup, 1/13-14). Bu kelime daha sonra **iudaïsmus** şeklinde Latince'ye ve bu yolla Batı dillerine geçmiş (Judaïsme, Judaïsme, Judaïsme, Judaïsme vb.), "yahudilerin bağlı olduğu dinî gelenek" mânâsında özellikle modern dönemde yaygın biçimde kullanılmıştır. Yazılı ve sözlü yahudi literatüründe yer alan ve Yahudilik kelimesini çağrıştıran iki İbrânîce ifade **mityahadim** ile (yahudi olma / görünme) (Ester, 8/17) **dat yehudit** (yahudi örfü, uygulaması) (Mişna, Ketuboth, 7/6). Yahudilik isminin İbrânîce karşılığı olan **yahadut** ise dinî sistemden ziyade yahudi hayat tarzını ifade edecek şekilde Rabbânî literatürde bir yerde geçmiş (Ester Rabbah, 7/11), Ortaçağ yahudi literatüründe de bu anlamıyla kullanılmıştır. Modern İbrânîce'de bu kelime hem yahudi dinini hem kimliğini belirtmektedir. Ahd-i Atîk'te "İsrâîloğulları'nın dini / örfü" anlamında sıkça yer alan ve bilhassa Mûsâ'nın öğretisi (torat Moşe) şeklinde geçen Tevrat (Torah) kelimesi dinî referansa sahip olup değişmeyen ebedî ilkelere karşılık gelmekte, dolayısıyla kimlikten ziyade bir öğretiyi ifade etmektedir. Özellikle günümüzde kullanıldığı biçimiyle gerek dinî gerekse seküler referanslara, dinamik ve değişken ilkelere sahip olan Yahudilik ise (Yahadut) hem dinî-kültürel bir sisteme hem de kimliğe işaret etmektedir. Yine Tevrat belli bir topluluk (kutsal kavim İsrâîl) oluşturmayı hedefleyen merkezî unsuru, geniş mânâsıyla Yahudilik ise belli bir topluluk (yahudiler) tarafından şekillenen bir olguyu anlatmaktadır. Bu sebeple her dönemde aynı kalan tek bir Tevrat'a karşılık yahudilerin tecrübelerine paralel olarak tarih içinde ortaya çıkan farklı Yahudilik biçimlerinden (Helenistik, Rabbânî, Karâî, Reformist, Muhafazakâr, seküler vb.) bahsedilmektedir.

Bazı yahudi tarihçi ve teologları dinî sistem olarak Yahudiliği (Judaism) etnik yönüyle Yahudilik'ten (Jewishness), yani yahudi toplumundan ayırmaya çalışsa da bir bütün halinde Yahudilik (Yahadut) aynı anda bir dini, kültürü ve topluluğu temsil etmektedir. İsrâîloğulları'ndan bağımsız şekilde mevcudiyetini koruyan, "kendisine tâbi olunan temel unsur" mânâsında Tevrat öğretisinden farklı olarak Yahudilik, yahudi toplumunun yaşadığı değişimlere paralel biçimde ortaya çıkan ve oluşumu-